

MONIKA PORWISZ¹

POSTĘPOWANIE KONTRADYKTORYJNO-INKWIZYCYJNE — ROZWAŻANIA W PRZEDMIOCIE MODELU PROCESU KARNEGO NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH REGULACJI

Idea kontradyktryjności

Pojęcie zasady kontradyktryjności pojawiło się w nauce niemieckiej w XIX w. Współczesna doktryna polskiego procesu karnego posługuje się pojęciem zasady kontradyktryjności jako dyrektywy, zgodnie z którą strony mają prawo do walki o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie w przedmiocie procesu. Kontradyktryjność procesu będzie zachodziła, o ile zostaną spełnione cztery warunki. Pierwszym z nich jest oznaczenie przedmiotu procesu rozumiane jako poinformowanie stron o zakresie podmiotowo-przedmiotowym postępowania. Drugim warunkiem jest istnienie stron postępowania reprezentujących przeciwstawne sobie interesy oraz organu procesowego rozstrzygającego spór pomiędzy stronami, natomiast trzecim — równouprawnienie stron wiodących spór i wreszcie czwartym — możliwość działania stron w procesie². Wymienione tu warunki zostały zabezpieczone przez ustawodawcę szeregiem przepisów, także tych statuujących uprawnienia stron. Zasada kontradyktryjności znajduje swe odbicie w licznych przepisach ustawy procesowej. W niniejszej publikacji odniesiono się do wybranych regulacji dotyczących aktywności dowodowej stron postępowania oraz uprawnień przysługujących stronom w zakresie gromadzenia dowodów, dostępu do akt postępowania. Nie bez wpływu na wybór tematyki są zmiany ustawy — Kodeks postępowania karnego³ obowiązujące od 1 lipca 2015 r., oraz obowiązujące od 15 kwietnia 2016 r.⁴

¹ Nadkom. dr Monika Porwisz — adiunkt w Instytucie Prawa i Administracji, Wydziału Administracji Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Zainteresowania naukowe: rozwiązania konsensualne w procesie karnym, problematyka postępowania z nieletnimi sprawcami czynów karalnych.

Adres do korespondencji: <m.porwisz@wspol.edu.pl>.

² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 274–277.

³ Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, DzU z 2013 r., poz. 1247.

⁴ Ustawa z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, DzU z 2016 r., poz. 437.

W modelu inkwizycyjnym, zwanym też systemem śledczym, organ procesowy skupia w swoim ręku zasadnicze kompetencje procesowe prowadzenia śledztwa. Kierowniczą rolę w postępowaniu pełni organ procesowy z zachowaniem szerokiej sfery aktywności procesowej stron postępowania. W naszej procedurze karnej aktualnie obowiązuje w postępowaniu sądowym model kontradiktoryjno-inkwizycyjny. W kontekście podjętej problematyki odnotować należy dosyć dynamicznie przebiegające w ostatnim okresie modyfikacje modelu postępowania karnego. Prezentując krótki rys historyczny tych zmian, można wskazać, że do 30 czerwca 2015 r. obowiązywał model kontradiktoryjno-inkwizycyjny, który został zdominowany z dniem 1 lipca 2015 r. przez model kontradiktoryjny. Restytucję kontradiktoryjno-inkwizycyjnego modelu postępowania jurysdykcyjnego wprowadzono ponownie 15 kwietnia 2016 r. W rezultacie zasadniczo oznacza to przywrócenie rozwiązań i instytucji procesowych obowiązujących przed 1 lipca 2015 r., gwarantujących czynną rolę sądu w toku procesu, oraz reguł oparcia rozstrzygnięć na prawdziwych ustaleniach, a tym samym przyznania prymatu zasadzie prawdy materialnej. Jednocześnie funkcjonowanie w procesie karnym zasady kontradiktoryjności niewątpliwie stanowi jedną z podstawowych zasad przyświecających nowoczesnemu procesowi karnemu. Służy budowaniu prawdziwych ustaleń faktycznych, pełni funkcję gwaranta — zarówno uprawnień jednostki, jak i skuteczności postępowania w aspekcie realizacji jego celów, a zwłaszcza trafnej reakcji karnej.

W celu realizacji założeń modelu kontradiktoryjno-inkwizycyjnego ustawodawca staje przed koniecznością konstruowania przepisów gwarantujących symetrię w zakresie uprawnień stronom postępowania. Przejaw zasady kontradiktoryjności uwidacznia się w licznych przepisach ustawy procesowej. W istocie zasada kontradiktoryjności w swoim pełnym kształcie znajduje urzeczywistnienie na etapie postępowania sądowego, bowiem postępowanie przygotowawcze jest postępowaniem inkwizycyjnym. Tu organ procesowy zobowiązany jest do podejmowania wszelkich czynności dowodowych zmierzających do realizacji celów postępowania, o których mowa w art. 297 kodeksu postępowania karnego⁵. Ze względu właśnie na cele postępowania, do których zalicza się m.in. ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo, wykrycie sprawcy, wyjaśnienie okoliczności sprawy, zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu, nie ma tu miejsca na realizację zasady kontradiktoryjności w pełnej postaci, rozumianej jako spór równoprawnych podmiotów. To postępowanie sądowe jest domeną zasady kontradiktoryjności. Jego celem jest m.in. wykrycie sprawcy i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, co jest możliwe przy zagwarantowaniu aktywnej roli sądu oraz stron postępowania.

Należy podkreślić, że takie ukształtowanie celów postępowania przygotowawczego wymaga od organu prowadzącego postępowanie należytej staranności podczas gromadzenia i dokumentowania czynności dowodowych,

⁵ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, DzU z 1997 r., nr 89, poz. 555 (dalej: k.p.k.).

zarówno w zakresie ilościowym, jak i jakościowym, determinowanym charakterem sprawy (rodzajem czynu, o jaki toczy się postępowanie).

W modelu *stricte* kontradiktoryjnym zasadniczy spór toczy się przed sądem. Z perspektywy zasad procesowych ciężar dowodu i ciężar dowodzenia spoczywa na stronach, stosownie do prezentowanych przeciwnych stanowisk. Na tym etapie strony prezentują, zgodnie z zasadą bezpośredniości, dowody. Rola sądu ogranicza się co do zasady do pełnienia roli arbitra czuwającego nad proceduralną prawidłowością postępowania dowodowego przeprowadzanego przez strony⁶. W modelu kontradiktoryjno-inkwizycyjnym priorytetem staje się wprowadzenie reguł oparcia rozstrzygnięć organu procesowego na prawdziwych ustaleniach faktycznych, połączonych z koniecznością odgrywania przez sąd aktywnej roli w postępowaniu jurysdykcyjnym.

Reasumując, należy wskazać, że w aktualnie istniejącym stanie prawnym można mówić o dwóch modelach postępowania dowodowego, inkwizycyjnym w postępowaniu przygotowawczym oraz kontradiktoryjnym z elementami inkwizycyjnymi (mieszanym) w stadium jurysdykcyjnym i odwoławczym⁷. W trakcie postępowania sądowego oskarżyciel publiczny za pomocą dostępnych środków dowodowych prezentuje trafność zarzutu postawionego w akcie oskarżenia. Zgodnie z zasadą równości broni również oskarżony uprawniony jest do realizacji zarówno w aspekcie materialnym, jak i formalnym prawa do obrony. Całokształt materiału dowodowego podlega ocenie sądu, który w przypadku wątpliwości, których nie da się usunąć, rozstrzyga zgodnie z zasadą procesową *in dubio pro reo* na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 k.p.k.). Wspomniane powyżej przepisy prawne dotyczące celów postępowania karnego oraz statuujące zasadę *in dubio pro reo* uwydatniają znaczenie postępowania dowodowego, przejawiającego się w możliwości dopuszczenia dowodów przez sąd z urzędu oraz nieskrępowanej szczególnymi regułami jego aktywności w toku postępowania. Stanowią ponadto swoiste wytyczne dla organów procesowych, akcentując ich rolę, zakres działania, kompetencje w przedmiocie gromadzenia dowodów.

Uprawnienia stron w zakresie postępowania dowodowego

Przepisem, który statuuje inicjatywę dowodową stron, jest art. 167 k.p.k. Zgodnie z aktualnym jego brzmieniem dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu. Zatem organ procesowy na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sąd na etapie postępowania sądowego posiadają pełną inicjatywę dowodową i mają możliwość przeprowadzania dowodów z urzędu w każdym wypadku, gdy jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych

⁶ M. Zbrojewska, R. Olszewski, A. Małolepszy, *Relacje między zasadą legalizmu a zasadą kontradiktoryjności w postępowaniu przed sądem po nowelizacji z 27 września 2013 r.* [w:] B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski (red.), *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Lublin 2015, s. 445.

⁷ P. Kardas, *Postępowanie dowodowe przed sądem po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 2, s. 54–55.

okoliczności sprawy. Odnotować należy, że przepis ten w okresie od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r. nieco inaczej ujmował inicjatywę dowodową. W tym okresie zgodnie z ówczesnym brzmieniem art. 167 § 1 k.p.k. w postępowaniu przed sądem wszczętym z inicjatywy strony procesowej, co dotyczyło zarówno postępowania po wniesieniu publicznego, prywatnego aktu oskarżenia, jak i postępowań inicjowanych wniesieniem środków odwoławczych, dowody przeprowadzane były przez strony. Norma ta jednak nie miała charakteru bezwzględnie obowiązującego. Również sąd na mocy tego przepisu był wyposażony w inicjatywę dowodową, o ile zaistniały następujące sytuacje:

- niestawiennictwo strony, na wniosek której dowód został dopuszczony, a także w wyjątkowych wypadkach uzasadnionych szczególnymi okolicznościami — wówczas sąd przeprowadzał dowód w granicach tezy dowodowej;
- wyjątkowe wypadki uzasadnione szczególnymi okolicznościami — wówczas sąd mógł dopuścić i przeprowadzić dowód z urzędu.

Takie ujęcie art. 167 k.p.k. w praktyce mogło prowadzić do sytuacji zaniechania przeprowadzenia określonego dowodu. Eliminacja aktywności dowodowej sądu, wobec pasywnej postawy stron, mogłaby sprzeniewierzyć się zasadzie prawdy materialnej.

Aktualnie obowiązujący model postępowania sądowego w pierwszej instancji jest funkcjonalnie powiązany i wzajemnie zdeterminowany z konstrukcją postępowania przygotowawczego. Istnieją jednolite zasady w odniesieniu do tych etapów postępowania, co sprzyja realizacji zasady prawdy materialnej, przy jednoczesnym respektowaniu aktywności dowodowej stron postępowania.

Inicjatywa dowodowa oraz możliwość poszukiwania dowodów nie jest wyłącznie domeną organów procesowych. Także strony postępowania (pokrzywdzony, oskarżony) posiadają uprawnienie do podejmowania inicjatywy dowodowej. Podstaw gromadzenia dowodów przez osoby prywatne można doszukiwać się w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W art. 54 ust. 1 wskazano, że „Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji”⁸. W kodeksie postępowania karnego ustawodawca dał temu wyraz przez formułę zawartą w art. 393 § 3. Przepis uprawnia do odczytywania na rozprawie wszelkich dokumentów prywatnych, w szczególności oświadczeń, publikacji, listów, notatek powstałych poza postępowaniem karnym. Pod pojęciem „dokumenty prywatne” rozumieć należy także opinię rzeczoznawcy wykonującego ekspertyzę na zlecenie strony, a więc również oskarżonego.

W odniesieniu do źródła dowodowego (biegłego) i środka dowodowego (opinia biegłego) mogą pojawić się istotne wątpliwości odnoszące się do nadania waloru dowodu z opinii biegłego ekspertyzie wykonanej przez biegłego powołanego przez uczestnika postępowania (stronę) niebędącego organem procesowym. Na gruncie rozdziału 22 k.p.k. dowód z opinii biegłego stanowi dowód z przeznaczenia, który musi spełniać określone w kodeksie

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483.

wymogi formalne i materialne. Szczególne znaczenie, jak przy każdym dowodzie, ma jego rzetelność, co zabezpiecza szereg norm procesowych.

Na tle dowodu z opinii biegłego i możliwości wprowadzania tego dowodu do procesu karnego powstać może wiele wątpliwości wynikających z błędnie przyjętej nomenklatury pojęciowej. Otóż wątpliwości te zostaną zarzucone, gdy opinię prywatną nazwiemy zamiast opinią biegłego, opinią rzeczoznawczą. Będzie to podstawowe kryterium różnicujące dowód z opinii biegłego powołanego przez organ procesowy według norm prawnych określonych w rozdziale 22 k.p.k. i dowód z opinii biegłego prywatnego, którego przeprowadzenie nie podlega rygorom procesowym. Wyjaśnienie tych podstawowych różnic terminologicznych pozwoli wyeliminować dysonans pojęciowy. Mówiąc o biegłym w kodeksie postępowania karnego, identyfikujemy go jednoznacznie ze źródłem dowodowym dostarczającym środka dowodowego w postaci opinii. Tryb powołania biegłego, przesłanki wyłączenia biegłego od udziału w postępowaniu, istniejące wymogi formalne sporządzanej przez niego opinii ściśle określają jego rolę w procesie karnym, eliminując dowolność w zakresie jego powoływania i działania.

W kontekście podniesionych uwag powstaje pytanie o wartość dowodową opinii prywatnej. Jak się wydaje, dążeniem ustawodawcy, który wprowadził do procesu przedmiotową regulację, było przełamanie wyłączności dowodu z opinii biegłego jako instytucji zastrzeżonej dla organu procesowego. Również strona, zwłaszcza gdy mówimy o procesie kontradiktoryjnym, powinna mieć możliwość przedstawienia fachowej opinii, co jest w przypadku oskarżonego także gwarancją realizacji jego prawa do obrony. Racjonalne i odpowiedzialne prowadzenie obrony wymaga bowiem od obrońcy podejmowania czynności mających na celu wyszukiwanie, zbieranie informacji o dowodach, ich zabezpieczanie, a także w niezbędnym zakresie utrwalanie.

Konieczne jest tutaj wyraźne wskazanie, że ustawodawca w przypadku regulacji, o której mowa w art. 393 § 3 k.p.k., nie operuje pojęciem opinii prywatnej, nie nazywa autora takiej opinii biegłym, w rozumieniu przepisów k.p.k. Kluczowe jest jednak pytanie, czy można taką prywatną opinię eksperta przeciwstawić w sensie dowodowym opinii biegłego powołanego w sposób formalny przez organ procesowy? Wyjaśniając ten problem w sposób bardziej obrazowy, można posłużyć się przykładem. Oskarżyciel publiczny powołuje w sprawie biegłego z zakresu badania pisma ręcznego. Biegły ten wpisany jest na listę biegłych sądu okręgowego, co daje rękojmię rzetelności wydanej opinii. Biegły na podstawie materiału dowodowego i porównawczego wydaje opinię kategoryczną. W tym samym postępowaniu oskarżony, stosując możliwości, jakie daje art. 393 § 3 k.p.k., korzysta z opinii prywatnego „rzeczoznawcy” kwestionującego opinię biegłego sądowego. Nie budzi wątpliwości fakt, że niedopuszczalne jest przekazywanie ekspertowi prywatnemu dowodów z postępowania, np. oryginałów dokumentacji, na której zostały nakreślone kwestionowane podpisy. Jednakże przy założeniu, że kompetencje prywatnego eksperta nie budzą wątpliwości, ocena sytuacji będzie należała do sądu.

Odpowiadając na pytanie postawione w treści publikacji w przedmiocie roli dowodowej prywatnych rzeczoznawców, należy podnieść następujące

uwagi. Po pierwsze zlecenie przeprowadzenia prywatnej ekspertyzy ma charakter nieformalny, po drugie, rzetelność takich pisemnych opinii przygotowanych na zlecenie strony nie jest zabezpieczone żadnymi gwarancjami, które k.p.k. przewiduje w stosunku do biegłych. Nie oznacza to jednak, że prywatna opinia przygotowana rzetelnie przez specjalistę z danej dziedziny będzie podlegała całkowitej anihilacji. W czasie rozprawy przed sądem opinia taka jako dokument prywatny będzie mogła być odczytana. Aktualnie obowiązujące przepisy k.p.k. nie przewidują możliwości przesłuchania autora opinii prywatnej jako biegłego w rozumieniu przepisów k.p.k. W praktyce autor opinii prywatnej mógłby zostać przesłuchany, ale w charakterze świadka na temat wydanej opinii abstrakcyjnej. Jednak w takiej sytuacji przesłuchanie takiego eksperta w charakterze świadka wyklucza go w myśl art. 196 § 1 k.p.k. z kręgu potencjalnych biegłych, którzy mogliby być powołani w terminie późniejszym przez organ procesowy.

Pomimo iż opinii rzeczoznawczej z przyczyn wskazanych powyżej nie można nadać przymiotu dowodu, może odgrywać ważną rolę w procesie, pozwalając obrońcy i oskarżonemu na kontrolę opinii biegłych dopuszczonych jako dowód, a także polemikę z tezami w nich zawartymi. Wpływa to pozytywnie na dochodzenie do prawdy materialnej. Poglądy wyrażone przez prywatnego rzeczoznawcę w przygotowanym materiale badawczym wraz ze sprawozdaniem z badań, przedstawioną metodologią i wynikami mogą stanowić asumpt do powołania biegłego przez organ procesowy, jak również stanowić informację o potencjalnym dowodzie. Nad problematyką opinii prywatnych pochyła się także judykatura, konsekwentnie stojąc na stanowisku, że „opinie prywatne, czyli pisemne opracowania zleczone przez innych uczestników postępowania aniżeli uprawnione organy procesowe, nie są opiniami w rozumieniu art. 193 k.p.k. w zw. z art. 200 § 1 k.p.k. i nie mogą stanowić dowodu”⁹.

Przedstawiona analiza aktualnie obowiązującego stanu prawnego skłania do przyjęcia stanowiska, że opinii prywatnej można nadać walor dowodu swobodnego, będącego podstawą ustaleń niezwiązanych z rozstrzygnięciem sprawy karnej co do *meritum*¹⁰. Przyjęcie bowiem, że są dwie drogi wprowadzania opinii biegłego do procesu — jedna sformalizowana, obwarowana przepisami rozdziału 22 k.p.k., zaś druga nieformalna, cechująca się dowolnością — byłoby postępowaniem wbrew zasadom procesowym i regułom wykładni, byłoby swobodą uznaniową¹¹.

Reasumując, opinie prywatne różnią się od opinii biegłych powołanych w postępowaniu tym, że:

— nie są sporządzane przez biegłego formalnie powołanego postanowieniem organu procesowego, czego wymaga art. 194 k.p.k.;

⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 19 lutego 2013 r., II AKa 295/12, Lex 1294814; zob. także wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 5 czerwca 2012 r., II AKa 43/12, Lex 1213794.

¹⁰ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 5 marca 2013 r., II KK 169/12, KZS z 2014 r., nr 6, poz. 43.

¹¹ P. Kardas, *Pozaprocesowe czynności obrońcy a tzw. dowody prywatne w świetle nowelizacji procedury karnej*, „Palestra” 2014, nr 9, s. 125.

- do wykonawcy opinii nie stosuje się przepisów k.p.k. (przykładowo art. 196 k.p.k., art. 200 k.p.k.), co może wywoływać zarzut braku obiektywizmu, wystarczającej wiedzy i kompetencji (wiadomości specjalnych);
- biegły sporządzający opinię prywatną nie składa przyrzeczenia (art. 197 § 1 k.p.k.).

Ponadto uznanie opinii prywatnej za dowód w postępowaniu, a osobę ją wydającą za biegłego skutkować by mogło w warunkach, o jakich mowa w art. 233 § 4 kodeksu karnego¹², pociągnięciem do odpowiedzialności karnej biegłego prywatnego za przedstawienie fałszywej opinii służącej za dowód w postępowaniu.

Tytułem podsumowania zasadne jest zaprezentowanie w sposób graficzny problematyki opiniowania w procesie karnym (tabela 1).

Tabela 1

Opinie biegłych a opinie rzeczoznawców

Zakres porównawczy	Opinia „urzędowa” biegłego	Opinia prywatna „rzeczoznawcy”
Weryfikacja formalnych kwalifikacji zawodowych biegłych (wykształcenie i doświadczenie zawodowe)	lista biegłych sądowych biegli <i>ad hoc</i> — brak	utrudniona weryfikacja — na podstawie dokumentów, oświadczeń itp. przedłożonych przez dokonującego opiniowania
Warsztat naukowo-techniczny, w tym metodologia badań	wymagany	możliwy do weryfikacji — w trakcie przesłuchania osoby
Wyszukiwanie, zbieranie informacji o dowodach, ich zabezpieczanie, a także w niezbędnym zakresie utrwalanie	reguły prawa dowodowego	kluczowe dla dopuszczenia dowodu w postępowaniu jest tutaj brzmienie art. 168a k.p.k. „Dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k., chyba że dowód został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności”

¹² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 (dalej: k.k.).

Udostępnienie akt postępowania	w miarę potrzeby udostępnia się biegłemu akta sprawy — art. 198 § 1 k.p.k.	udostępnia się akta stronom, obrońcom, pełnomocnikom, przedstawicielom ustawowym, a za zgodą sądu lub prokuratora innym osobom — art. 156 k.p.k.
Udostępnianie dowodów rzeczowych biegłemu	tak	niedopuszczalne
Charakter powołania biegłego	procesowy	pozaprocessowy
Formalny sposób powołania biegłego	postanowienie	brak
Sposób przeprowadzenia dowodu na rozprawie	ujawnienie/odczytanie	ujawnienie/odczytanie
Charakter przesłuchania wykonawcy ekspertyzy	biegłego (na okoliczności, np. kryteria kwalifikacji materiału do badań, metod badawczych, ustaleń, wniosków)	świadka (na okoliczności, np. że jest autorem opinii, działa na zlecenie osoby X, odpłatności ekspertyzy) — dane relewantne procesowo — jeżeli został przesłuchany w charakterze świadka nie może być powołany w charakterze biegłego
Charakter opinii	dowód w sprawie	wyrażenie stanowiska przez stronę poparte specjalistyczną wiedzą

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy przepisów k.p.k.

W dyskusjach zarówno teoretyków, jak i praktyków można spotkać się ze stanowiskami, że dowód z opinii biegłego prywatnego stanowi dowód z opinii biegłego w rozumieniu przepisów k.p.k. Poglądy te nie wydają się słuszne wobec absencji regulacji prawnych tej materii. Pod rządami aktualnie istniejących przepisów uznanie opinii prywatnych za dowody stanowiłoby nadinterpretację prawa. Dostrzec należy również inny wymiar opiniowania naukowego. Otóż w aktualnej sytuacji rynkowej może pojawić się ryzyko, że do wydawania opinii będą angażowane osoby nieposiadające odpowiednich kwalifikacji, ale dostatecznie wiarygodnie i przekonująco przedstawiające się jako eksperci z określonej dyscypliny naukowej. Biorąc pod uwagę fakt, że aktualnie nie istnieje w Polsce żaden systemowy mechanizm weryfikacji i eliminowania z rynku biegłych nieuczciwych bądź nierzetelnych, którzy bez należytego przygotowania czy zaplecza podejmują się funkcji opiniodawczej, wymiar sprawiedliwości musiałby zmierzyć się z poważnym problemem. Na marginesie czynionych tu uwag zasadne jest podkreślenie argumentów zawartych w raporcie Forensic Watch pt. *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*¹³. Działania podjęte w projekcie Forensic Watch poświęcone zostały kompetencjom

¹³ Forensic Watch, *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje. Raport*, <<http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf>>, dostęp: 8 grudnia 2015 r.

biegłych sądowych. „Celem tego projektu jest opracowanie założeń do nowoczesnego, powszechnie dostępnego, uniwersalnego i transparentnego narzędzia do obiektywnej oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań. Narzędzie takie będzie uwzględniać istotne zmiany w rzeczywistości procesowej wynikające z nowelizacji kodeksu postępowania karnego, a także oczekiwania środowisk prawniczych co do kompetencji biegłych sądowych. Będzie ono dostępne dla wszystkich stron procesu oraz prezesów sądów okręgowych prowadzących listy biegłych, jego zaś stosowanie powinno doprowadzić do ujednoczenia kryteriów oceny kompetencji powoływanych biegłych, podniesienia jakości ich działań w prowadzonych postępowaniach, a przez to usprawnienie działania wymiaru sprawiedliwości. Narzędzie takie będzie mogło także posłużyć organizacjom pozarządowym do sprawowania obywatelskiej kontroli w obszarze działania biegłych sądowych”¹⁴.

Kwestia przyznania opinii prywatnej waloru opinii biegłego powołanego przez organ procesowy zapewne niejednokrotnie będzie przedmiotem rozważań judykatury. Czy jednak na tle obowiązujących regulacji sąd będzie w stanie bezwarunkowo opowiedzieć się za uznaniem opinii prywatnego rzeczoznawcy za dowód w postępowaniu. W aktualnie obowiązującym stanie prawnym wydaj się to wątpliwe.

Aktualnie obowiązująca regulacja art. 393 § 3 k.p.k. stanowi w istocie jeden z wyłomów procesu kontradiktoryjnego, wynikający z niedoskonałości przepisów o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego. Konieczna jest zatem pilna interwencja ustawodawcy korygująca nieprecyzyjny stan prawny.

W kontekście powyższych rozważań warto pochylić się nad zagadnieniem legitymacji prawnej stron postępowania do podejmowania czynności dowodowych. O ile istnieją normy kompetencyjne uprawniające organy procesowe do wyszukiwania dowodów, gromadzenia dowodów, zabezpieczania dowodów, zlecenia ich wykonania, to w przypadku nieinstytucjonalnych uczestników postępowania, podstaw prawnych do takich działań poszukiwać należy przede wszystkim w zasadzie swobody dowodzenia. Ponadto ustawodawca nie wskazał wyraźnego zakazu podejmowania czynności związanych z uzyskiwaniem dowodów przez nieinstytucjonalnych uczestników postępowania¹⁵. Istnieją zatem aksjologiczne fundamenty do przyznania stronom uprawnienia w zakresie uzyskiwania dowodu z opinii biegłego w rozumieniu nadanym przepisami rozdziału 22 k.p.k.

Natomiast kwestia jego oceny stanowi już domenę sądu.

Dostęp do akt postępowania

Gwarancją urzeczywistniająca zasadę kontradiktoryjności jest również możliwość dostępu stron procesowych i ich reprezentantów do akt postępowania, sporządzania z nich odpisów, elektronicznego ich utrwalania, uzyskiwania kopii i uwierzytelnionych odpisów. Rzeczono uprawnienie strona

¹⁴ Tamże, s. 55.

¹⁵ P. Kardas, *Postępowanie...*, wyd. cyt., s. 75.

może realizować w każdym stadium postępowania niezależnie od stanu zaawansowania procesu (art. 156 k.p.k.). Warunki udostępniania akt, podmioty uprawnione do dostępu do akt i organy uprawnione do podjęcia decyzji w przedmiotowym zakresie obrazuje tabela 2.

Tabela 2

Udostępnianie akt sprawy

Kategoria porównawcza	Postępowanie przygotowawcze	Postępowanie sądowe
Przesłanki ujemne udostępnienia akt	— potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania — potrzeba ochrony ważnego interesu państwa	brak warunków ustawowych
Podmioty uprawnione do dostępu do akt postępowania	strony, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy	strony, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy
	za zgodą prokuratora (w wyjątkowych wypadkach) inne osoby, np. biegły, osoba prowadząca badania naukowe	za zgodą prezesa sądu inne osoby, np. biegły, osoba prowadząca badania naukowe
Podmioty uprawnione do odpłatnego uzyskania kopii dokumentów z akt sprawy	strony, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy	strony, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy
Sposób udostępnienia akt	nieodpłatnie — wgląd do akt, możliwość sporządzania odpisów, utrwalenie w postaci elektronicznej, wykonanie kopii samodzielnie przez uprawnionego	nieodpłatnie — wgląd do akt, możliwość sporządzania odpisów, utrwalenie w postaci elektronicznej, wykonanie kopii samodzielnie przez uprawnionego
	odpłatnie — kopie dokumentów z akt sprawy, uwierzytelnione odpisy z akt sprawy	odpłatnie — kopie dokumentów z akt sprawy, uwierzytelnione odpisy z akt sprawy
Forma decyzji w przedmiocie udostępnienia (wydania kopii) akt	zarządzenie	zarządzenie
Organ uprawniony do wydania zarządzenia w przedmiocie udostępnienia (wydania kopii) akt	prowadzący postępowanie przygotowawcze	sąd, referendarz sądowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 156 k.p.k.

Przepis art. 156 k.p.k. nie stanowi jedynej podstawy wglądu stron i ich reprezentantów do akt postępowania.

Realizacji idei zasady kontradyktoryjnej służyć mają gwarancje ustawowe dla stron urzeczywistniane przez możliwość uzupełniania materiału dowodowego.

Możliwość taka istnieje przed zamknięciem postępowania. W terminie 3 dni od daty zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania strony mogą składać wnioski o uzupełnienie śledztwa (art. 321 § 5 k.p.k.).

Uprawnienie do składania wniosków dowodowych przysługuje także oskarżonemu w terminie 7 dni od daty doręczenia mu aktu oskarżenia. (art. 338 § 1 k.p.k.).

W sądzie

Co do zasady po zamknięciu postępowania przygotowawczego postępowanie kierowane jest do sądu. W terminie 14 dni od daty zamknięcia śledztwa albo od otrzymania aktu oskarżenia sporządzonego w dochodzeniu przez policję, prokurator sporządza akt oskarżenia lub zatwierdza akt oskarżenia sporządzony przez policję. Jeżeli podejrzanym jest tymczasowo aresztowany, termin wskazany powyżej ulega skróceniu do 7 dni. Innym sposobem zakończenia postępowania przygotowawczego jest wydanie przez prokuratora postanowienia o umorzeniu postępowania, co nie wymaga uprzedniego wydania postanowienia o jego zamknięciu. Zatem jeżeli prokurator, prowadząc postępowanie, oceni, że istnieje podstawa do jego umorzenia na zasadzie art. 322 § 1 k.p.k., podejmuje decyzję procesową o umorzeniu postępowania. Sytuacja będzie przedstawiać się odmiennie, gdy postanowienie o zamknięciu postępowania zostanie wydane przez policję lub inny organ uprawniony do prowadzenia postępowania przygotowawczego, lub też prokurator otrzyma akt oskarżenia sporządzony w dochodzeniu przez policję. Możliwy jest zatem taki układ procesowy, że prokurator, otrzymując akta postępowania przygotowawczego, odmiennie oceni zebrany materiał dowodowy, uznając, że wniesienie aktu oskarżenia jest niezasadne, albo też zachodzi okoliczność wyłączająca dopuszczalność kontynuacji postępowania (art. 17 § 1 k.p.k.). W sytuacji, gdy prokurator nie podzielił oceny nieprokuratorskiego organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze w przedmiocie zamknięcia postępowania, może wydać postanowienie o uzupełnieniu śledztwa lub dochodzenia. W tej sytuacji należy uchylić uprzednio wydane postanowienie o zamknięciu śledztwa.

Prokurator po otrzymaniu akt postępowania przygotowawczego wraz z postanowieniem o zamknięciu śledztwa lub aktu oskarżenia sporządzonego w dochodzeniu przez policję może ponadto zgodnie z dyspozycją art. 331 § 1 k.p.k. wydać także, o ile zaistnieją ku temu przesłanki ustawowe, postanowienie o zawieszeniu postępowania.

Reasumując kwestie przytoczone powyżej, można wskazać, że prokurator po zamknięciu śledztwa lub otrzymaniu aktu oskarżenia sporządzonego w dochodzeniu przez policję władny jest wnieść akt oskarżenia

do sądu, zatwierdzić akt oskarżenia sporządzony przez policję w dochodzeniu i wnieść go do sądu, wydać postanowienie o umorzeniu, o zawieszeniu albo o uzupełnieniu śledztwa lub dochodzenia.

Wniesienie aktu oskarżenia rozpoczyna fazę postępowania jurysdykcyjnego. Obowiązkiem oskarżyciela publicznego jest zawiadomienie oskarżonego i ujawnionego pokrzywdzonego, a także osoby lub instytucji, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie, o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu oraz o treści przepisów art. 343 i art. 343a k.p.k. (regulujących rozpoznanie wniosku o skazanie bez rozprawy oraz tryb postępowania w przedmiocie skazania bez przeprowadzenia postępowania dowodowego). Dodatkowo pokrzywdzonego poucza się o uprawnieniu do złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, a także o prawie do złożenia oświadczenia o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 334 § 3 k.p.k.).

Po wpłynięciu sprawy do sądu, jeżeli akt oskarżenia spełnia warunki formalne, prezes sądu lub referendarz sądowy zarządza jego doręczenie oskarżonemu, wzywając do składania w terminie 7 dni od daty doręczenia mu aktu oskarżenia wniosków dowodowych (art. 338 § 1 k.p.k.). Oskarżony jest również informowany o wielu innych przepisach, tj.:

- art. 291 § 3 k.p.k. — możliwości dokonania z urzędu na mieniu oskarżonego zabezpieczenia wykonania orzeczenia o kosztach sądowych;
- art. 338a k.p.k. — uprawnieniu złożenia wniosku o wydanie wyroku skazującego i wymierzeniu oskarżonemu kary lub środka karnego, orzeczenie przepadku lub środka kompensacyjnego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego;
- art. 341 § 1 k.p.k. — udziale w posiedzeniu sądu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania;
- art. 349 § 8 k.p.k. — skutku ogłoszenia zarządzenia o wyznaczeniu terminów rozprawy;
- art. 374 k.p.k. — udziale w rozprawie;
- art. 376 k.p.k. — nieusprawiedliwionych skutkach niestawiennictwa na rozprawę oraz nieusprawiedliwionego opuszczenia sali rozpraw;
- art. 377 k.p.k. — możliwości prowadzenia rozprawy lub posiedzenia bez udziału oskarżonego z przyczyn leżących po stronie oskarżonego;
- art. 422 k.p.k. — uprawnieniu do złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku;
- o tym, że wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu powinien być złożony najpóźniej w terminie 7 dni od daty doręczenia wezwania albo zawiadomienia o terminie rozprawy albo posiedzenia, o którym mowa w art. 341 k.p.k. lub 343 k.p.k.;
- o tym, że w zależności od wyników procesu — o możliwości obciążenia kosztami wyznaczenia obrońcy z urzędu.

Jeżeli złożono wniosek o skazanie bez rozprawy, o którym mowa w art. 335 § 1 k.p.k., albo akt oskarżenia zawiera wniosek, o którym mowa w art. 335 § 2 k.p.k., odpis takiego wniosku doręcza się ujawnionemu pokrzywdzonemu.

Istotnym unormowaniem z perspektywy pokrzywdzonego jest uprawnienie wskazane w art. 337a k.p.k. Na wniosek pokrzywdzonego należy

poinformować go o dacie i miejscu rozprawy albo posiedzenia prowadzonego w przedmiocie umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2–11 k.p.k., umorzenia postępowania z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia, a także w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania oraz posiedzenia, na którym rozpoznawany będzie wniosek o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy. Zakres przedmiotowy obowiązku udzielanego pokrzywdzonemu obejmuje ponadto informacje o zarzutach oskarżenia i ich kwalifikacji prawnej.

Zakres obowiązku informacyjnego przekazywany pokrzywdzonemu i oskarżonemu stanowi nie tylko istotną gwarancję procesową dla tych uczestników postępowania, ale także służy idei procesu kontradyktoryjnego.

Podstawowym założeniem kontradyktoryjności podczas rozprawy głównej jest m.in. to, że strony biorące w niej udział, zgodnie z art. 367 § 1 k.p.k., mają możliwość wypowiedzenia się co do każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu. Jeżeli jedna ze stron zabiera głos, prawo głosu przysługuje również wszystkim innym stronom. obrońcy oskarżonego i oskarżonemu zgodnie z art. 367 § 2 k.p.k. przysługuje głos ostatni.

Przejawem zaś inkwizycyjno-kontradyktoryjnego modelu postępowania jest jasne określenie przez ustawodawcę pozycji sądu. Rolą przewodniczącego składu orzekającego jest kierowanie rozprawą i czuwanie nad jej prawidłowym przebiegiem, bacząc, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy (art. 366 § 1 k.p.k.).

Konkluzje

Modyfikacja regulacji kodeksu postępowania karnego dokonana ustawą z 27 września 2013 r., a która obowiązywała od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r., zgodnie z zamierzeniem ustawodawcy miała koncentrować się na zwiększeniu sprawności postępowania przy, jak podkreślano, jednoczesnym obniżeniu jego kosztów. Remedium na dostrzeżone mankamenty proceduralne stanowić miał ograniczony przebieg postępowania dowodowego na etapie postępowania przygotowawczego, sprowadzający się co do zasady jedynie do zebrania materiału dowodowego dającego podstawę do wystąpienia z aktem oskarżenia. W ten sposób odpowiedzialność za wynik postępowania miała być w zamyśle autorów tej reformy przerzucona na strony.

Od oskarżyciela publicznego wymagano, by w szczególności skoncentrował się na postępowaniu przed sądem. Przy takiej konstrukcji obowiązków procesowych prokuratora jego funkcje śledcze zostały siłą rzeczy przesunięte na nieprokuratorskie organy postępowania przygotowawczego przez nadanie procesowi karnemu formy sporu stron toczącego się przed bezstronnym sądem. Ustawodawca tym posunięciem zamierzał stworzyć najlepsze warunki do wykrycia prawdy materialnej, jednocześnie dążąc przez wprowadzenie stosownych regulacji do właściwego zabezpieczenia uprawnienia pokrzywdzonego i oskarżonego w procesie karnym i wyposażając ich w narzędzia prawne do prowadzenia sporu i dowodzenia swych tez.

Przyznać należy, że rozwiązania wprowadzone ustawą z 27 września 2013 r., które weszły w życie 1 lipca 2015 r. dotknięte były pomimo odmiennych założeń autorów reformy nadmiernym formalizmem przejawiającym się choćby w konieczności segregowania akt postępowania przed przesłaniem do sądu, czy konieczności angażowania sądu w określone czynności w zakresie uzyskiwania dowodów, by pomimo pozbawienia co do zasady sądu inicjatywy dowodowej czynić zadość zasadzie kontrydiktoryjności czy prawa do obrony. Wspomnieć tu choćby należy o:

- konieczności wydania przez sąd na wniosek oskarżonego, jego obrońcy, oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego lub ich pełnomocników zarządzenia w przedmiocie dostarczenia przez odpowiedni organ dokumentów, których strona sama nie może uzyskać;
- na wniosek wyżej wymienionych uczestników postępowania zwolnienie lub wystąpienie o zwolnienie określonej osoby od zachowania tajemnicy dla potrzeb złożenia wniosku dowodowego (art. 367a § 1 k.p.k.);
- z urzędu występowanie o informacje, o których mowa w art. 213 § 1a k.p.k., w tym dotyczące stosunków majątkowych i źródeł dochodu oskarżonego, jeżeli od dnia otrzymania poprzedniej informacji upłynęło przynajmniej 12 miesięcy (art. 394 § 1a k.p.k.);
- zarządzenie przerwy w rozprawie, w tym w celu przygotowania przez strony wniosków dowodowych lub sprowadzenia dowodu (art. 401 § 1 k.p.k.); w czasie przerwy w rozprawie lub w czasie odroczenia rozprawy oskarżyciel publiczny może dokonać niezbędnych czynności w celu przedstawienia dowodów przed sądem, chyba że określona czynność zastrzeżona jest do właściwości sądu (art. 404a k.p.k.).

Wskazane powyżej, a już uchylone przez ustawę z 11 marca 2016 r. rozwiązania obnażyły niedoskonałości legislacyjne. Unormowania kodeksu postępowania karnego obowiązujące od 15 kwietnia 2016 r. wyeliminowały te rozwiązania, które zaburzały spójność postępowania. Podkreślić należy, że nie ograniczono się do automatycznego przywrócenia unormowań funkcjonujących w zakresie postępowania przed sądem pierwszej instancji według stanu prawnego do 30 czerwca 2015 r., lecz zachowano niektóre rozwiązania, obowiązujące od 1 lipca 2015 r., które miały wpływ na sytuację procesową oskarżonego. Wspomnieć tu należy o grupie unormowań dotyczących obecności oskarżonego na rozprawie głównej (art. 374 k.p.k.) oraz związanych z tym reguł zawiadamiania o terminach rozpraw i posiedzeń, jak też podejmowania czynności w reakcji na nieobecność oskarżonego na rozprawie, w sytuacji gdy jego obecność jest z mocy ustawy obowiązkowa lub sąd za taką ją uznał. Chodzi bowiem po pierwsze o to, że oskarżony ma prawo do obrony i wykonywanie tego prawa jest mu gwarantowane przez ustawę, natomiast do czynienia z tego prawa użytku nie można oskarżonego w żaden sposób przymusić. Poza tym celowe okazało się — ze względu na zasadę ekonomiki procesowej, a bez szkody dla gwarancji uczestników procesu — utrzymanie uproszczeń i przejawów odformalizowania postępowania sądowego, np. art. 385 § 1, art. 394 § 2, art. 418 § 1a k.p.k.

Pewnym mankamentem legislacyjnym, podkreślonym w publikacji, a nie usuniętym przez ustawę z 11 marca 2016 r. jest brak unormowań wyraźnie statuujących znaczenie opinii prywatnej. Luka w tym zakresie powinna być niezwłocznie uzupełniona przez ustawodawcę.

Słowa kluczowe: proces karny, nowelizacja, zasada kontradiktoryjności, strona procesowa, dowód, biegły, opinia

Keywords: criminal procedure, amendment, the audi alteram partem principle, litigant, evidence, expert, opinion

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest wskazanie funkcjonowania w procesie karnym zasady kontradiktoryjności, w obliczu dokonanych zmian przepisów ustawy — Kodeks postępowania karnego obowiązujących od 1 lipca 2015 r., a także ustawy z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, które weszły w życie 15 kwietnia 2016 r. Przedmiotem rozważań są wybrane regulacje odnoszące się do aktywności dowodowej stron postępowania. W optyce zainteresowań znalazły się także takie zagadnienia, jak: katalog uprawnień przysługujących stronom w zakresie gromadzenia dowodów, dostępu do akt postępowania. Podniesiono krytyczne uwagi dotyczące dopuszczalności opinii prywatnych w postępowaniu karnym, w kontekście art. 393 § 3 kodeksu postępowania karnego.

Summary: The subject of the article is analyses the functioning of the audi alteram partem principle in criminal procedure in the face of the changes Code of criminal procedure, which entered into force in July 2015 and Code of criminal procedure, which entered into force in 15 April 2016. The article emphasises chosen regulations relating to the activity of the evidence the parties of procedure, gathering evidences, access to the investigation cases. The article undertakes the attempt at the assessment of legislative provision concerning presented issue, in particular, changes in legal obligations of article 393 § 3 Code of criminal procedure.